

رابطه سواد رسانه‌ای با نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و عملکرد تحصیلی، در دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه اول

بهاره سادات مرتضائی کرهرودی^۱، دکتر ملوک خادمی اشکذری^{۲*}، دکتر اسماعیل سعدی پور^۳

چکیده:

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه میان سواد رسانه‌ای با نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان، انجام شده است. نوع پژوهش، توصیفی و روش آن رگرسیون بود. جامعه آماری این پژوهش همه دانش‌آموزان دختر پایه هشتم منطقه ۶ آموزش و پرورش شهر تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ بودند. نمونه پژوهش ۱۵۰ نفر بودند که به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. ابزارهای مورد استفاده، پرسشنامه سواد رسانه‌ای تامن (۱۹۹۵) و پرسشنامه میزان و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی رسول‌آبادی (۱۳۹۴) بود. معدل دروس دانش‌آموزان نیز به عنوان شاخص عملکرد تحصیلی در نظر گرفته شد. نتایج نشان داد که هر چه میزان سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان بیشتر باشد، مدیریت آنها بر میزان و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی بیشتر است. مدیریت زمان و جلوگیری از هدر رفتن آن و همچنین استفاده مطلوب از امکانات این فضا، در نهایت منجر به عملکرد تحصیلی بهتر می‌شود. راهکار علمی حاصل از این پژوهش، مبتنی بر این است که یادگیری مهارت‌های سواد رسانه‌ای در نوجوانان سبب می‌شود آنان به مرحله خودمختاری ذهنی دست یابند و از مصرف‌کننده منفعل فضای مجازی به مخاطبانی هوشمند تغییر نقش بدهند. دستیابی به این مرحله از دانش و مهارت، سبب افزایش کیفیت زندگی دانش‌آموزان در همه عرصه‌ها، به‌ویژه عملکرد تحصیلی آنان می‌شود.

کلیدواژگان: سواد رسانه‌ای، شبکه‌های اجتماعی مجازی، عملکرد تحصیلی، دانش‌آموزان

☑ تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۷

☑ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۵/۲۵

این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول است.

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

۲. استاد گروه روان‌شناسی تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

Email: mkhademi@alzahra.ac.ir

۳. استاد گروه روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

مقدمه

با توجه به فراگیری اینترنت و شبکه‌های اجتماعی به‌منزلهٔ مهم‌ترین ابزار ارتباطی در سطح جهان، برای بسیاری از افراد جامعه استفاده از این ابزار به‌صورت امری ضروری و جدایی‌ناپذیر از زندگی درآمده است. همچنین دسترسی آسان به این ابزار ارتباطی سبب افزایش روزافزون اقبال عمومی اعضای جامعه، به‌ویژه نوجوانان و جوانان به آن شده است. علاوه بر این هر روز میانگین سنی کاربران شبکه‌های اجتماعی به‌شدت کاهش می‌یابد و بخش اعظم اوقات دانش‌آموزان در اینترنت و شبکه‌های اجتماعی سپری می‌شود. پژوهش‌های خارجی و داخلی گوناگونی در زمینه استفاده از شبکه‌های اجتماعی و آسیب‌های آن و همچنین سواد رسانه‌ای انجام شده است، اما کمتر به مسئلهٔ رابطه سواد رسانه‌ای با عملکرد تحصیلی و میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی در گروه سنی نوجوان پرداخته شده است. لذا در این پژوهش به بررسی رابطه میان سواد رسانه‌ای با میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی و عملکرد تحصیلی در دانش‌آموزان دختر پرداخته شده است.

راه‌حله‌های فردی و اجتماعی متفاوتی برای جلوگیری از کارکردهای منفی رسانه‌های اجتماعی مجازی وجود دارد. یکی از راهکارهای مقابله‌ای در این زمینه، آموزش سواد رسانه‌ای^۱ به کاربران است (شکرخواه، ۱۳۸۸). فراگیری استفاده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی و آسیب‌ها و فرصت‌های آن، ضرورت افزایش سواد رسانه‌ای را برای داشتن تفکر انتقادی و مصرف هوشمندانه، نمایان می‌کند (تقی‌زاده، ۱۳۹۶). مفهوم سواد رسانه‌ای که برای اولین بار مک‌لوهان^۲ (۱۹۶۴) آن را مطرح کرده، در واقع بیانگر ایجاد مفهومی ذهنی و شخصی از میان هزاران نماد شنیداری، دیداری و نوشتاری است که هر روز آنها را از طریق روزنامه، رادیو، تلویزیون، شبکه‌های اجتماعی و... دریافت می‌کنیم (جانگ و کیم^۳، ۲۰۱۸) و شامل عواملی است که به ما در هنگام مواجهه با رسانه‌ها، برای ادراک پیام آنها کمک می‌کند (فقیه‌آرام و ابراهیمی، ۱۳۹۶). به‌طور خلاصه، سواد رسانه‌ای در پی آن است تا چشم‌اندازهایی به ما بنمایاند که بتوانیم به‌گونه‌ای گزینه‌ای در رویارویی با رسانه‌ها عمل کنیم و بتوانیم از آنها بهره بگیریم و درنهایت به ادراک معنای پیام‌ها دست یابیم (پاتر^۴، ۲۰۱۰). افراد با فراگیری مهارت‌های سواد رسانه‌ای، درنهایت می‌توانند با معیارهای مناسب شبکه‌های اجتماعی گوناگون و اخبار و اطلاعات آنها را انتخاب و ارزیابی کنند.

همچنین توانایی تشخیص اطلاعات صحیح را از اخبار جعلی و دروغی پیدا کرده و درنهایت در تصمیم‌گیری‌های خود هوشمندانه عمل کنند (مقدس‌زاده و صفاهیه، ۱۳۹۶). با فراگیری مهارت‌های سواد رسانه‌ای کودکان و دانش‌آموزان به مرحله خودمختاری ذهنی دست می‌یابند. همچنین مربیان و اساتید

1. Media literacy

2. McLuhan

3. Jang & Kim

4. Potter

می‌توانند با کسب این مهارتها فاصله میان آموزش و یادگیری درسی را با برنامه‌های متنوع تفریحی و اجتماعی پر کنند و به جای مخاطب منفعل صرفاً دریافت‌کننده، به اشاعه‌دهندگان اطلاعات تأثیرگذار تبدیل شوند و سبب پرورش تفکر انتقادی در دانش‌آموزان خود شوند (آنجل^۱، ۲۰۰۵). افرادی که از سواد رسانه‌ای بالاتری برخوردارند، می‌توانند هنگام رویارویی با پیامهای متنوع و متفاوت رسانه‌ها، رفتار، نگرش و احساسات خود را کنترل کنند و به تدریج، پیامها و معناهایی را که رسانه‌ها از دنیای پیرامونشان به آنها القا می‌کنند، دریابند و آنها را کنترل کنند (ارساند و ملاندر^۲، ۲۰۱۶). همچنین سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان در پیشرفت و مشغولیت تحصیلی آنان نقش دارد (محمدی و محمدی، ۱۳۹۵). دهقان شاد و محمودی‌کوکنده (۱۳۹۱) در نتیجه پژوهش خود گزارش کردند که بین سواد رسانه‌ای و عملکرد تحصیلی رابطه وجود دارد.

با مرور نظریه‌های موجود در حوزه سواد رسانه‌ای از مک‌لوهان (۱۹۶۴) گرفته تا نظریه‌پردازان جدید این حوزه مانند جانگ و کیم (۲۰۱۸) و نیز پژوهشگران داخلی، می‌توان دریافت که سواد رسانه‌ای در واقع راهکار و فرایندی است که افراد با کسب آن به مفهومی شخصی و ذهنی از نمادهای شنیداری، دیداری و نوشتاری موجود در زندگی روزمره خود دست می‌یابند و در نتیجه از توانایی مدیریت مصرف هوشمندانانه از اینترنت برخوردار می‌شوند. بر این اساس در این پژوهش این متغیر مطرح و ارتباط آن با نحوه و میزان استفاده از فضای مجازی و عملکرد تحصیلی در نوجوانان بررسی شده است.

پیدایش فناوریهای جدید ارتباطی، انقلابی بنیادین را در سطح تعاملات و ارتباطات جوامع انسانی به بار آورده است. پیامد این رخداد، بروز نوع جدیدی از ارتباطات انسانی فراتر از زمان و مکان است که منجر به شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی مجازی شده است (اخوان ملایری و همکاران، ۱۳۹۳). نقطه آغاز پیدایش شبکه‌های اجتماعی مجازی یا وب از سال ۲۰۰۵ میلادی بود (رضائیان و ادریسی، ۱۳۹۷). شبکه‌های اجتماعی مجازی، جایگاهی مبتنی بر سرویسهای وب‌اند که شامل پایگاههایی هستند که قابلیت‌ها و امکاناتی را در اختیار کاربران می‌گذارند تا بتوانند با دیگر اعضا، علاقه‌مندیها، افکار، اندیشه‌ها و منابع مختلف خود را به‌طور عمومی و خصوصی به اشتراک بگذارند و ارتباط دوسویه با سایر اعضا برقرار کنند (بوید و الیسون^۳، ۲۰۰۷). شبکه‌های اجتماعی با توجه به نوع فعالیتشان به شبکه‌های اجتماعی اطلاعاتی^۴، حرفه‌ای^۵، آموزشی^۶، سرگرمی^۷ و خبری^۸ تقسیم می‌شوند (ردموند^۹، ۲۰۱۰). امروزه اکثر کارها و فعالیتها از طریق رسانه‌های اجتماعی دنبال می‌شود و از نظر میزان استفاده در صدر امکانات

1. Angell
2. Aarsand & Melander
3. Boyd & Ellison
4. Informational
5. Professional
6. Educational
7. Entertainment
8. News
9. Redmond

فضای وب برای برقراری ارتباط و سرگرمی قرار دارند (قناعتی و همکاران، ۱۳۹۷). استفاده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی امری جدایی‌ناپذیر از زندگی روزمره نوجوانان است که با افزایش قابلیت‌های این فضا و همچنین کاهش قیمت اینترنت، جذابیت و کارکردهای بیشمار آن از جمله ارضای نیازهای روانی و اجتماعی، میزان استفاده از آن هر روزه در حال افزایش است (منتظر قائم و عرفانی حسین‌پور، ۱۳۹۴؛ بلوچ‌هی، ۱۳۹۷).

شبکه‌های اجتماعی باعث تغییر در رفتار، عملکرد و نحوه نگرش به مسائل مختلف می‌شوند و بر جنبه‌های مختلف زندگی دانش‌آموزان از جمله عملکرد تحصیلی، هویت و ... تأثیر مستقیم دارند (قناعتی و همکاران، ۱۳۹۷). فرد در دوره نوجوانی که زمان گذر از کودکی به بزرگسالی است، به تکمیل هویت و شخصیت خود می‌پردازد. در این زمان او می‌کوشد تا با تجزیه و تحلیل نقشها و جستجو در رفتارها به شناخت و جهان‌بینی خاصی نائل آید. او همچنین در این دوره تلاش می‌کند تا بتواند به یکپارچگی تصویر خود با آنچه دیگران از او می‌پندارند و درنهایت به شخصیت باثبات بزرگسالی دست یابد (اتکینسون و هیلگارد، ۱۹۷۵؛ ترجمه گنجی، ۱۳۹۵)؛ بنابراین، نوجوانان آسیب‌پذیرترین گروه در برابر آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی‌اند. این مسئله به دلیل ظرفیت محدود آنها برای تنظیم خود و تأثیرپذیری شدید آنان از همسالان رخ می‌دهد (لنهارت و مادن^۱، ۲۰۰۷). دانش‌آموزانی که از فضای مجازی مانند تلگرام و فیس‌بوک و ... استفاده می‌کنند ساعات کمتری را به مطالعه اختصاص می‌دهند که این می‌تواند تأثیر مضر بر عملکرد تحصیلی‌شان بگذارد (بلوچ‌هی، ۱۳۹۷).

نوجوانانی که مصرف کمتر و مدیریت‌شده‌ای از اینترنت دارند، از آن به عنوان ابزاری جهت ارتباط و انتقال اطلاعات استفاده می‌کنند و به‌عکس افرادی که زمان زیادی را در اینترنت صرف می‌کنند، بیشتر به دنبال تفریح و گذراندن وقت‌اند (بلوچ‌هی، ۱۳۹۷). دانش‌آموزان می‌توانند در شبکه‌های اجتماعی به تبادل اطلاعات با همکلاسی‌ها و دوستان خود بپردازند. همچنین با برقراری ارتباط مجازی با معلمان و متخصصان، سطح تحصیلی و علمی خود را بهبود ببخشند. بنابراین جنبه مثبت شبکه‌های اجتماعی برای دانش‌آموزان، استفاده در راستای پیشرفت تحصیلی است، با این حال چنین استفاده‌ای درصد بسیار کمی را در میان انواع استفاده از این شبکه‌ها را تشکیل می‌دهد (جهوپو^۲ و همکاران، ۲۰۱۷). از این رو، به بررسی رابطه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی و عملکرد تحصیلی پرداخته شده است. برخی از پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که استفاده بیش‌ازحد و سپری کردن وقت به‌صورت کنترل‌نشده در فضاهای مجازی تأثیری منفی بر عملکرد تحصیلی دانشجویان و دانش‌آموزان می‌گذارد و سبب ایجاد خلل در روند آموزش آنان می‌شود (سدر و اویشی^۳، ۲۰۰۹). همچنین استفاده حساب‌شده و برنامه‌ریزی و محدود از شبکه‌های مجازی به‌منزله وسیله‌ای ارتباطی با معلمان و اساتید، خانواده و

1. Lenhart & Madden
2. Jehopio
3. Seder & Oishi

دوستان و استفاده علمی از آنها می‌تواند تأثیری مثبتی بر عملکرد تحصیلی این گروه داشته باشد (سدر و اویشی، ۲۰۰۹). به‌طور خلاصه در این زمینه، پژوهش‌ها نتایج متناقضی داشته‌اند، در برخی پژوهش‌ها بین میزان و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی با پیشرفت تحصیلی همبستگی مثبت و در برخی پژوهش‌ها همبستگی منفی مشاهده شده است (قنبری و همکاران، ۱۳۹۷).

یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین اهداف آموزش و پرورش عملکرد تحصیلی^۱ مطلوب دانش‌آموزان است. میزان پیشرفت و افت تحصیلی دانش‌آموزان مهم‌ترین معیار برای ارزیابی کارایی و موفقیت هر نظام آموزشی به‌شمار می‌آید. از نظر جانسن^۲ (۲۰۰۴) عملکرد تحصیلی همان توانایی‌های سلسله‌وار شناختی است که فراگیر را قادر می‌سازد تا براساس معیارهای خاص، بر اطلاعات تحصیلی تسلط یابد تا بتواند توانایی لازم برای سال تحصیلی بعدی را به‌دست آورد (عیسائی چشمه‌ماهی و همکاران، ۱۳۹۰). عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان و دانشجویان بر جنبه‌های مهمی از زندگی حال و آینده آنان از جمله رسیدن به مقاطع تحصیلی بالاتر، جایگاه شغلی و اجتماعی مناسب و کسب رضایت خاطر اثر می‌گذارد (آبشا^۳، ۲۰۱۲). شناسایی عوامل و متغیرهایی که با عملکرد تحصیلی مرتبط است یا بر آن اثر می‌گذارد، منجر به شناخت بهتر این عوامل و پیش‌بینی آنها می‌شود؛ بنابراین بررسی متغیرهای مرتبط با پیشرفت یا افت تحصیلی، یکی از مسائل اساسی پژوهش در نظام‌های آموزشی است.

به‌طور کلی سه دسته عوامل فردی^۴، درون‌سازمانی^۵ و برون‌سازمانی^۶ بر عملکرد تحصیلی اثر می‌گذارند. مهم‌ترین عوامل فردی که پژوهش‌ها به آن اشاره کرده‌اند شامل مواردی مانند داشتن انگیزه، نداشتن اضطراب، نحوه مطالعه، هوش و استعداد، عوامل جسمانی، ناسازگاری رفتاری و شرایط عاطفی و روانی مانند سلامت روان، توانایی‌های شناختی، کنترل هیجانات و ویژگی‌های فردی و خانوادگی است (سعیدی و فرحبخش، ۱۳۹۵). در بین عوامل تأثیرگذار بر عملکرد تحصیلی به عوامل اجتماعی نیز اشاره شده است که یکی از این عوامل اجتماعی، استفاده بی‌رویه از شبکه‌های اجتماعی و اینترنت است (نعیمی، ۱۳۹۶). بر اساس چارچوب نظری ارائه شده می‌توان دریافت که شاخص عملکرد تحصیلی یکی از مهم‌ترین معیارها در ارزیابی کارایی و اثربخشی هر نظام آموزشی در سراسر دنیا به‌شمار می‌رود. عملکرد تحصیلی در حکم دسترسی به سلسله توانایی‌های شناختی است که دانش‌آموز را قادر می‌سازد براساس موازن خاص، بر آموخته‌های درسی خود تسلط یابد. این شاخص نهایتاً در انتخاب رشته تحصیلی و شغل مورد نظر هر دانش‌آموز در آینده اثر بسیار می‌گذارد. پژوهش حاضر، از میان انبوه عوامل فردی و اجتماعی مطرح‌شده اثرگذار بر این شاخص، به بررسی متغیر سواد رسانه‌ای و شبکه‌های اجتماعی مجازی پرداخته است.

1. Academic performance
2. Jansen
3. Abesha
4. Individual factors
5. Intra-organizational factors
6. Outsourcing factors

مسئله مهمی که در این پژوهش بررسی شده، ارتباط میزان بر خورداری از سواد رسانه‌ای با میزان و نحوه استفاده بهینه از فضای مجازی به منظور داشتن زندگی مطلوب در دوره نوجوانی، به‌ویژه اثر دو متغیر مذکور بر کارکرد و عملکرد تحصیلی آنان است. از این رو پژوهش حاضر باهدف بررسی رابطه میان سواد رسانه‌ای با نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و عملکرد تحصیلی در دختران نوجوان انجام شده است. همچنین با توجه به چارچوب نظری مطرح شده فرضیه اصلی این جستار، وجود رابطه میان سواد رسانه‌ای با نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و عملکرد تحصیلی در دختران نوجوان رقم خورده است.

■ روش پژوهش

پژوهش حاضر توصیفی و از نظر هدف، کاربردی است. داده‌های مورد استفاده کمی و روش تحلیل داده‌ها همبستگی و رگرسیون و مدل‌سازی ساختاری با نرم‌افزار PLS است. جامعه آماری مورد مطالعه همه دانش‌آموزان دختر پایه هشتم منطقه ۶ تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ بودند. حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان و کرجسی، ۲۳۰ نفر تعیین شد، اما با توجه به شرایط همه‌گیری بیماری کووید-۱۹ و دشواری دسترسی به دانش‌آموزان، به ۱۵۰ نفر کاهش یافت. در این پژوهش از نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای دومرحله‌ای استفاده شده است. در مرحله اول به روش تصادفی مدارس منطقه ۶ انتخاب شده و در مرحله دوم با توجه به شرایط و محدودیتهای اعمال شده به‌دلیل همه‌گیری کووید-۱۹، از روش غیر تصادفی نمونه‌گیری در دسترس استفاده شده است. ابزارهای پژوهش با نظر متخصصان انتخاب شده است. با توجه به محدودیتهای اعمال شده و غیرحضور بودن مدارس، پرسشنامه‌ها به‌صورت برخط (آنلاین) و با هماهنگی مسئولان مدرسه، از طریق فضای مجازی در اختیار دانش‌آموزان قرار گرفته است.

در بخش معادلات ساختاری رابطه میان سواد رسانه‌ای و میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

■ ابزار پژوهش

◆ **پرسشنامه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی:** به‌منظور اندازه‌گیری میزان و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، از پرسشنامه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی که رسول‌آبادی (۱۳۹۴) آن را طراحی و اعتباریابی کرده است، استفاده شد. این پرسشنامه ۱۳ گویه دارد که به آن با طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای (شامل: هرگز، به‌ندرت، گاهی اوقات، اغلب و همیشه) پاسخ داده می‌شود. سوالات پنج بُعد دیگر نیز به این پرسشنامه اضافه شده است که با عناوین تعهد و لذت ورزشی، فشار اجتماعی، مشغولیت جایگزین، فرصتهای مشارکت و سرمایه‌گذاری شخصی سنجیده می‌شوند. این پرسشنامه را

میرحسینی و همکاران (۱۳۹۱) اعتباریابی کرده‌اند. در مطالعه رسول‌آبادی (۱۳۹۴) روایی محتوایی این پرسشنامه با استفاده از نظر متخصصان مناسب گزارش شده است. در پژوهش حاضر پایایی با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ $0/93$ به دست آمده که نشان‌دهنده ثبات اندازه‌گیری مناسب این ابزار است. **♦ پرسشنامه سواد رسانه‌ای:** به منظور اندازه‌گیری سواد رسانه‌ای از پرسشنامه سواد رسانه‌ای تامن^۱ (۱۹۹۵) استفاده شده است. این پرسشنامه ۵۹ گویه‌ای مؤلفه‌های سواد رسانه‌ای را در سه بُعد (رژیم مصرفی، ویژگیهای پیام، نقد پیام) با استفاده از طیف لیکرت پنج درجه‌ای (خیلی کم، کم، تا حدودی، زیاد و خیلی زیاد) می‌سنجد. عزیزی (۱۳۹۲) این پرسشنامه را در ایران اعتباریابی کرده است. در پژوهش عزیزی (۱۳۹۲) گویه‌های این پرسشنامه از طریق تحلیل آیتم بررسی شد. عزیزی (۱۳۹۲) همچنین روایی محتوایی این پرسشنامه و همچنین پایایی آن را مناسب گزارش کرده است. در پژوهش حاضر به منظور بررسی پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده که مقدار آن برابر $0/94$ و نشان‌دهنده ثبات اندازه‌گیری عالی این ابزار است.

♦ عملکرد تحصیلی: در این پژوهش برای سنجش عملکرد تحصیلی، از نمره میانگین کل دانش‌آموز در سال تحصیلی $1400-1399$ استفاده شده است.

یافته‌ها

● **بخش اول: همبستگی و رگرسیون**

شاخصهای توصیفی متغیرهای پژوهش در جدول شماره ۱ ارائه شده است. از ضرایب کجی و کشیدگی برای بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها استفاده شده است. از ضرایب کجی و کشیدگی توزیع داده‌ها می‌توان برای بررسی نرمال بودن آنها استفاده کرد (کلاین^۲، ۲۰۱۵). همان‌طور که در این جدول گزارش شده است، ضرایب کجی و کشیدگی برای تمام متغیرها در محدوده $2-$ و $2+$ قرار دارد، بنابراین نتیجه می‌گیریم که توزیع داده‌ها نرمال است (لی و یام^۳، ۲۰۱۳).

جدول ۱. شاخصهای توصیفی متغیرهای پژوهش

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	کجی	کشیدگی
تعهد و لذت ورزشی	۴/۰۶	۲/۳۱	۰/۳۷	-۰/۲۸
فشار اجتماعی	۳/۴۰	۲/۰۸	۰/۸۶	۰/۹۴
مشغولیت جایگزین	۳/۰۱	۲/۵۸	۰/۶۷	۰/۲۷

1. Thoman
2. Kline
3. Lee & Yom

جدول ۱. (ادامه)

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	کجی	کشیدگی
فرصتهای مشارکت	۴/۰۷	۲/۱۹	۰/۸۲	۰/۱۸
سرمایه‌گذاری شخصی	۴/۳۸	۳/۱۸	۱/۱۴	- ۱/۰۳
رژیم مصرفی	۴/۲۱	۲/۸۷	۰/۲۳	۰/۸۴
ویژگیهای پیام	۳/۴۰	۱/۰۸	۱/۶۴	- ۰/۹۱
نقد پیام	۴/۰۸	۲/۱۹	۰/۸۲	۰/۷۸
عملکرد تحصیلی	۱۷/۰۴	۵/۸۷	۰/۴۹	- ۰/۷۹

در جدول شماره ۲ ماتریس همبستگی میان تمام متغیرهای حاضر در پژوهش گزارش شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، همه ضرایب همبستگی در سطح $P < ۰/۰۱$ معنادار است.

جدول ۲. ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

متغیرها	تعهد و لذت ورزشی	فشار اجتماعی	مشغولیت جایگزین	فرصتهای مشارکت	سرمایه‌گذاری شخصی	رژیم مصرفی	ویژگیهای پیام	نقد پیام	عملکرد تحصیلی
تعهد و لذت ورزشی	۱								
فشار اجتماعی	۰/۲۵**	۱							
مشغولیت جایگزین	۰/۳۳**	۰/۶۷**	۱						
فرصتهای مشارکت	۰/۲۷**	۰/۳۶**	۰/۴۲**	۱					
سرمایه‌گذاری شخصی	۰/۳۶**	۰/۳۳**	۰/۳۶**	۰/۵۴**	۱				
رژیم مصرفی	۰/۳۵**	۰/۳۲**	۰/۳۴**	۰/۳۷**	۰/۷۲**	۱			
ویژگیهای پیام	۰/۳۹**	۰/۳۱**	۰/۳۳**	- ۰/۴۳**	۰/۴۵**	۰/۵۷**	۱		
نقد پیام	۰/۳۴**	۰/۴۱**	۰/۳۶**	۰/۵۲**	۰/۳۷**	۰/۳۸**	۰/۴۴**	۱	
عملکرد تحصیلی	۰/۵۲**	۰/۳۳**	۰/۴۰**	۰/۳۹**	۰/۴۸**	۰/۳۹**	۰/۴۰**	۰/۴۵**	۱

$p < ۰/۰۱$ **

به‌منظور آزمون این فرضیه که «سواد رسانه‌ای بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان مؤثر است» از رگرسیون چندگانه همزمان استفاده شده است.

جدول ۳. خلاصه مدل رگرسیون پیش‌بینی عملکرد تحصیلی از روی مؤلفه‌های سواد رسانه‌ای

مدل	R	R ^۲	R ^۲ تعدیل شده	خطای استاندارد بر آورد
۱	۰/۵۱	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۵۲

همان‌طور که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود، مقدار R^۲ تعدیل شده برابر با ۰/۲۶ است، یعنی ۲۶ درصد واریانس متغیر ملاک (عملکرد تحصیلی) را سواد رسانه‌ای تبیین می‌کند. خطای استاندارد برآورد نیز برابر با ۰/۵۲ است.

جدول ۴. نتیجه رگرسیون پیش‌بینی عملکرد تحصیلی از روی مؤلفه‌های سواد رسانه‌ای

مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	سطح معناداری
رگرسیون	۳	۱۰/۷۱	۳۴/۵۵	۰/۰۰۱
باقیمانده	۱۴۷	۰/۳۱		
کل	۱۵۰			

نتیجه آزمون F ($F=34/55, P<0/01$) نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۹ درصد فرضیه صفر رد و فرضیه پژوهش پذیرفته می‌شود. به عبارت دیگر مؤلفه‌های سواد رسانه‌ای قادر به پیش‌بینی عملکرد تحصیلی است.

جدول ۵. ضرایب رگرسیون عملکرد تحصیلی از روی مؤلفه‌های سواد رسانه‌ای

B	خطا	Beta	t	سطح معناداری
مقدار ثابت	۲/۰۷	-	۹/۵۲	۰/۰۰۱
رژیم مصرفی	۰/۲۸	۰/۳۱	۴/۶۲	۰/۰۰۱
ویژگیهای پیام	۰/۲۵	۰/۲۶	۴/۰۲	۰/۰۰۱
نقد پیام	۰/۲۱	۰/۲۲	۳/۲۱	۰/۰۰۱

با توجه به مقدار ضرایب استاندارد سه مؤلفه رژیم مصرفی، ویژگیهای پیام و نقد پیام و سطح معناداری آزمون t نتیجه می‌گیریم که مقدار ضریب استاندارد (بتا) هر سه مؤلفه در پیش‌بینی عملکرد تحصیلی معنادار است. با توجه به ضرایب حاصل‌شده در جدول ۵، معادله رگرسیون پیش‌بینی متغیر ملاک (عملکرد تحصیلی) را می‌توان به صورت زیر نوشت:

$$\hat{Y} = a + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3$$

(نقد پیام) $0/22 +$ (ویژگیهای پیام) $0/26 +$ (رژیم مصرفی) $0/31 =$ عملکرد تحصیلی

به منظور آزمون این فرضیه که «سواد رسانه‌ای بر استفاده دانش‌آموزان از شبکه‌های اجتماعی مؤثر است» از رگرسیون چندگانه همزمان استفاده شده است.

جدول ۶. خلاصه مدل رگرسیون پیش‌بینی شبکه‌های اجتماعی از روی مؤلفه‌های سواد رسانه‌ای

مدل	R	R^2	R^2 تعدیل‌شده	خطای استاندارد برآورد
۱	۰/۵۴	۰/۲۹	۰/۲۸	۰/۵۶

همان‌طور که در جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود، مقدار R^2 تعدیل‌شده برابر با ۰/۲۸ است، یعنی ۲۸ درصد از واریانس متغیر ملاک (استفاده از شبکه‌های اجتماعی) را سواد رسانه‌ای تبیین می‌کند. خطای استاندارد برآورد نیز برابر با ۰/۵۶ است.

جدول ۷. نتیجه رگرسیون پیش‌بینی شبکه‌های اجتماعی از روی مؤلفه‌های سواد رسانه‌ای

مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
۳۶/۳۲	۳	۱۲/۱۰	۴۸/۴۰	۰/۰۰۱
۳۷/۰۸	۱۴۷	۰/۲۵		
کل	۷۳/۴۰	۱۵۰		

نتیجه آزمون F ($F=48/40$, $P<0/01$) نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۹ درصد فرضیه صفر رد و فرضیه پژوهش پذیرفته می‌شود. به عبارت دیگر، مؤلفه‌های سواد رسانه‌ای قادر به پیش‌بینی استفاده از شبکه‌های اجتماعی‌اند.

جدول ۸. ضرایب رگرسیون پیش‌بینی استفاده از شبکه‌های اجتماعی از روی مؤلفه‌های سواد رسانه‌ای

سطح معناداری	t	Beta	خطا	B	
۰/۰۰۱	۵/۶۹	-	۰/۲۳	۱/۳۲	مقدار ثابت
۰/۰۰۱	۴/۸۰	۰/۳۲	۰/۰۶	۰/۳۱	رژیم مصرفی
۰/۰۰۱	۴/۴۸	۰/۳۱	۰/۰۷	۰/۳۰	ویژگیهای پیام
۰/۰۰۱	۳/۰۹	۰/۲۹	۰/۰۵	۰/۲۸	نقد پیام

با توجه به مقدار ضرایب استاندارد سه مؤلفه رژیم مصرفی، ویژگیهای پیام و نقد پیام و سطح معناداری آزمون t نتیجه می‌گیریم که مقدار ضریب استاندارد (بتا) هر سه مؤلفه در پیش‌بینی استفاده از شبکه‌های اجتماعی معنادار است. با توجه به ضرایب حاصل شده در جدول شماره ۸، معادله رگرسیون پیش‌بینی متغیر ملاک (استفاده از شبکه‌های اجتماعی) را می‌توان به صورت زیر نوشت:

$$\hat{Y} = a + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3$$

(نقد پیام) $0/29 +$ (ویژگیهای پیام) $0/31 +$ (رژیم مصرفی) $0/32 =$ شبکه‌های اجتماعی

جدول ۹. خلاصه مدل رگرسیون پیش‌بینی عملکرد تحصیلی از روی مؤلفه‌های استفاده از شبکه‌های اجتماعی

مدل	R	R ^۲	R ^۲ تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد
۱	۰/۵۴	۰/۲۹	۰/۲۹	۰/۴۸

همان طور که در جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود، مقدار R^2 تعدیل شده برابر با $0/29$ است، یعنی 29% درصد از واریانس متغیر ملاک (عملکرد تحصیلی) را مؤلفه‌های استفاده از شبکه‌های اجتماعی تبیین می‌کنند. خطای استاندارد برآورد نیز برابر با $0/48$ است.

جدول ۱۰. نتیجه رگرسیون پیش‌بینی عملکرد تحصیلی از روی مؤلفه‌های استفاده از شبکه‌های اجتماعی

مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
۴۵/۲۳	۵	۹/۰۴	۳۱/۱۷	۰/۰۰۱
۴۳/۱۲	۱۴۵	۰/۲۹		
۸۸/۳۵	۱۵۰			

نتیجه آزمون $F(31/17, P < 0/01)$ نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۹ درصد فرضیه صفر رد و فرضیه پژوهش پذیرفته می‌شود. به عبارت دیگر مؤلفه‌های استفاده از شبکه‌های اجتماعی قادر به پیش‌بینی عملکرد تحصیلی‌اند.

جدول ۱۱. ضرایب رگرسیون پیش‌بینی عملکرد تحصیلی از روی مؤلفه‌های استفاده از شبکه‌های اجتماعی

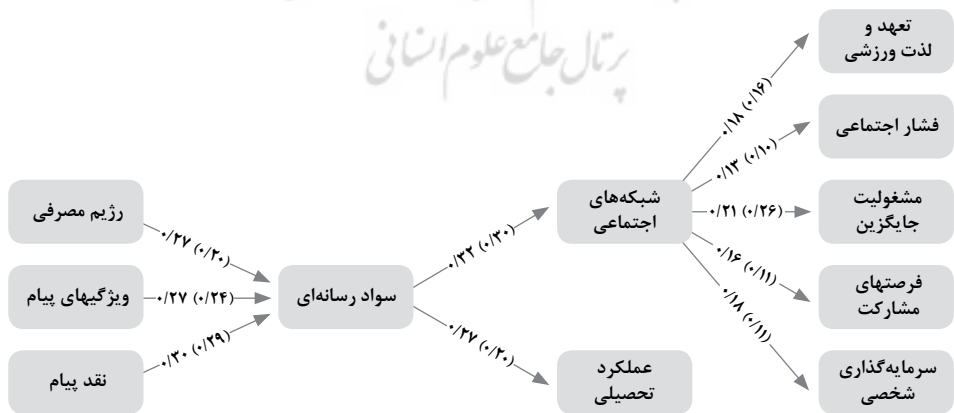
سطح معناداری	t	Beta	خطا	B	
۰/۰۰۱	۴/۵۲	-	۰/۱۹	۰/۸۶	مقدار ثابت
۰/۰۰۱	۵/۲۳	۰/۲۵	۰/۱۱	۰/۲۳	تعهد و لذت ورزشی
۰/۰۰۱	۴/۵۷	۰/۲۴	۰/۰۹	۰/۲۳	فشار اجتماعی
۰/۰۰۵	۳/۰۲	۰/۱۳	۰/۰۹	۰/۱۲	مشغولیت جایگزین
۰/۰۰۱	۳/۴۵	۰/۲۰	۰/۲۱	۰/۱۸	فرصت‌های مشارکت
۰/۰۰۱	۵/۱۲	۰/۲۴	۰/۱۳	۰/۱۱	سرمایه‌گذاری شخصی

با توجه به مقدار ضرایب استاندارد پنج مؤلفه تعهد و لذت ورزشی، فشار اجتماعی، مشغولیت جایگزین، فرصت‌های مشارکت و سرمایه‌گذاری شخصی و سطح معناداری آزمون t نتیجه می‌گیریم که مقدار ضریب استاندارد (بتا) هر پنج مؤلفه در پیش‌بینی عملکرد تحصیلی معنادار است. با توجه به ضرایب حاصل‌شده در جدول شماره ۱۱، معادله رگرسیون پیش‌بینی متغیر ملاک (عملکرد تحصیلی) را می‌توان به صورت زیر نوشت:

$$\hat{Y} = a + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3 + b_4x_4 + b_5x_5$$

$$= ۰/۱۸ + (۰/۱۳ \text{ فشار اجتماعی}) + (۰/۲۱ \text{ تعهد و ورزشی})$$

$$+ (۰/۱۸ \text{ سرمایه‌گذاری شخصی}) + (۰/۲۱ \text{ فرصت‌های مشارکت}) + (۰/۱۶ \text{ مشغولیت جایگزین})$$

شکل ۱. مدل برازش شده

بخش دوم: مدل‌سازی

برقراری روایی همگرا و واگرای مطلوب مدل، نشان از اعتبار مناسب ابزار اندازه‌گیری در جامعه مورد مطالعه دارد. همان‌طور که جدول شماره ۱۲ نشان می‌دهد، همه متغیرها پایایی ترکیبی و آلفای کرونباخ بالای ۰/۶ و میانگین واریانس استخراج شده بالای ۰/۵ را کسب کرده‌اند که می‌توان پایایی و روایی همگرای پژوهش حاضر را تأیید کرد.

جدول ۱۲. نتایج مربوط به تحلیل‌های روایی و پایایی و تحلیل عاملی تأییدی متغیرهای پژوهش

مؤلفه‌ها	میانگین واریانس	Rho	آلفای کرونباخ	پایایی مرکب
شبکه‌های اجتماعی	۰/۵۲۴	۰/۷۶۸	۰/۷۸۹	۰/۷۲۲
رژیم مصرفی	۰/۵۶۲	۰/۵۷۳	۰/۶۱۳	۰/۶۳۹
ویژگیهای پیام	۰/۵۲۳	۰/۶۴۶	۰/۶۷۳	۰/۶۵۷
نقد پیام	۰/۵۴۹	۰/۷۷۲	۰/۷۲۶	۰/۸۱۴۵

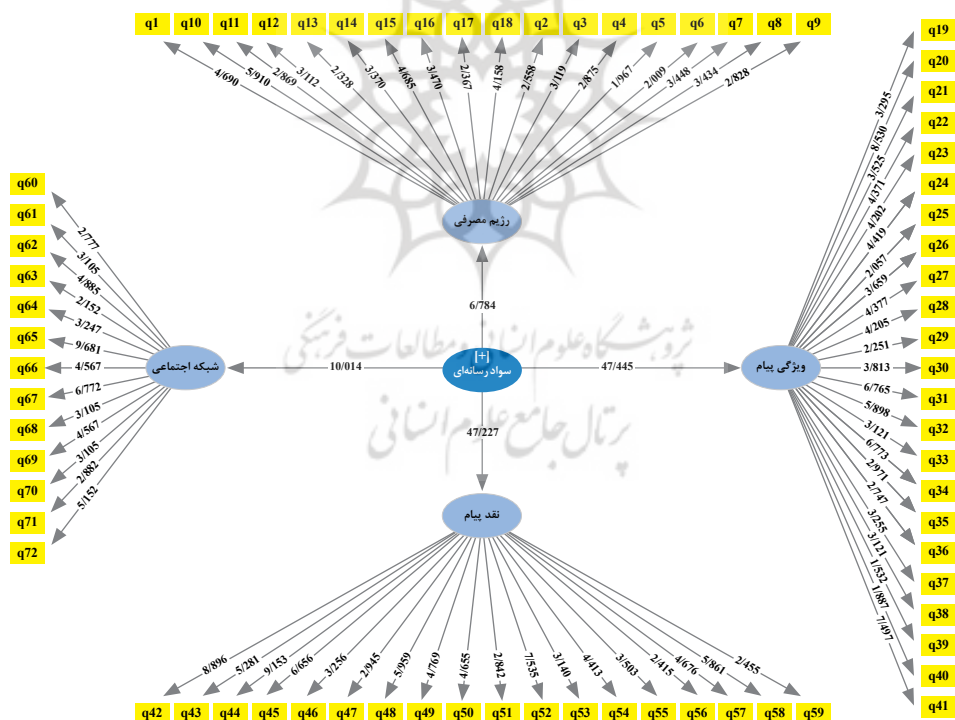
ضریب تعیین R Square معیاری است که برای متصل کردن بخش اندازه‌گیری و بخش ساختاری مدل‌سازی معادلات ساختاری به کار می‌رود و نشان از تأثیری دارد که یک متغیر برونزا بر یک متغیر درونزا می‌گذارد. ضریب تعیین نشان‌دهنده اثرات ترکیبی متغیرهای پنهان برونزا توسط همه سازه‌های برونزای متصل به هم است (هر^۱ و همکاران، ۲۰۱۷). مقادیر ملاک برای ضریب تعیین را چندین پژوهشگر ارائه کرده‌اند. براساس مطالعه کوهن^۲ (۱۹۹۸) سه مقدار ۰/۱۹، ۰/۳۳ و ۰/۶۷ سه مقدار ضعیف، متوسط و قوی برای R^۲ هستند. شاخص افزونگی یا Q^۲ نشان‌دهنده قدرت پیش‌بینی چارچوب مدل مفهومی است. در صورتی که این معیار در مورد یک متغیر پنهان صفر یا کمتر از صفر باشد نشان‌دهنده این است که روابط بین متغیرهای پنهان به خوبی تبیین نشده و در نتیجه ارتباط پیش‌بینی‌کنندگی وجود ندارد. به عقیده هنسلر^۳ و همکاران (۲۰۱۵)، Q^۲ در صورتی که در مورد یک سازه درونزا سه مقدار ۰/۰۲، ۰/۱۵ و ۰/۳۵ را کسب کند، به ترتیب نشان‌دهنده قدرت پیش‌بینی ضعیف، متوسط و قوی سازه یا سازه‌های برونزای مربوط به آن است. مقادیر بالای صفر نشان می‌دهند که مقادیر مشاهده شده خوب بازسازی شده‌اند و مدل توانایی پیش‌بینی Q^۲ را دارد. همان‌طور که دیده می‌شود مقدار Q^۲ بیشتر از صفر است و این نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل آنها ارتباط پیش‌بین دارند. نتایج ضرایب تعیین و شاخص افزونگی مدل در جدول شماره ۱۳ ارائه شده است.

1. Hair
2. Cohen
3. Henseler

جدول ۱۳. مقادیر شاخصهای برازش برای متغیرهای مدل پژوهش

متغیر	Q^2	R^2	SRMR
شبکه‌های اجتماعی	۰/۳۴۶	۰/۵۴۲	۰/۰۶۱
بعد رژیم مصرفی	۰/۳۵۰	۰/۵۹۷	
بعد ویژگیهای پیام	۰/۴۱۲	۰/۶۰۱	
بعد نقد پیام	۰/۴۳۵	۰/۸۷۰	

در نهایت برای بررسی ارزیابی تناسب مدل ساختاری از معیار SRMR استفاده شده است. هنسلر و همکاران این معیار را معیاری مناسب برای اسمارت پی ال اس ۳ معرفی کرده‌اند که برای جلوگیری از نامطلوب بودن مدل استفاده می‌شود. از نظر هو^۱ و همکاران (۲۰۱۸) مقادیر کمتر از ۰/۱ تناسب مدل را تأیید می‌کنند. در این پژوهش مقدار SRMR برای مدل مفهومی ۰/۰۶۱ محاسبه شده که نشان‌دهنده تناسب مدل است. اطلاعات مربوط به آماره تی در شکل ۲ بیان شده است.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش در حالت آماره تی و معناداری

جدول ۱۴. نتیجه فرضیات پژوهش

متغیر	آماره تی	ضریب مسیر	نتیجه
بعد «سواد رسانه‌ای» نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی	۱۰/۰۱۴	۰/۴۰۲	تأیید شد
بعد «رژیم مصرفی» نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی	۶/۷۸۴	۰/۷۶۵	تأیید شد
بعد «ویژگیهای پیام» نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی	۴۷/۴۴۵	۰/۵۸۱	تأیید شد
بعد «نقد پیام» نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی	۴۷/۲۲۷	۰/۴۳۸	تأیید شد

بحث و نتیجه‌گیری

نظام آموزش و پرورش یکی از عناصر توسعه و تکوین هر جامعه از جنبه‌های گوناگون فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است و عملکرد تحصیلی یکی از مهم‌ترین موضوعات نظام‌های آموزش و پرورش است. عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان را عوامل گوناگون تحت تأثیر قرار می‌دهند. یکی از عوامل اجتماعی که اخیراً در این زمینه، عاملی مهم در نظر گرفته می‌شود، استفاده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی است که ضرورت توجه به سواد رسانه‌ای و آموزش آن را نشان می‌دهد. این پژوهش با هدف مطالعه ارتباط میان متغیرهای سواد رسانه‌ای، نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی و عملکرد تحصیلی انجام شده است. نتایج این پژوهش نشان داد که سواد رسانه‌ای پیش‌بینی‌کننده نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و عملکرد تحصیلی است و سواد رسانه‌ای و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی هر دو پیش‌بینی‌کننده عملکرد تحصیلی‌اند. یافته‌های پژوهش حاضر حاکی از بیشتر بودن سهم تعهد و لذت ورزشی از میان پنج خرده‌مقیاس میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی در پیش‌بینی عملکرد تحصیلی بود. همچنین سهم رژیم مصرفی در میان سه خرده‌مقیاس سواد رسانه‌ای در پیش‌بینی میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی و عملکرد تحصیلی بیشتر از دو خرده‌مقیاس دیگر بود.

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که میان سواد رسانه‌ای و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان رابطه پیش‌بین مثبت و معناداری وجود دارد. این نتیجه همسو با نتایج به‌دست آمده از پژوهش‌های سلیمانی و همکاران (۱۳۹۹)، کشاورز و همکاران (۱۳۹۶) و کانگ^۱ (۲۰۰۸) بود. در تبیین ارتباط مثبت سواد رسانه‌ای و عملکرد تحصیلی می‌توان بیان کرد که هراندازه سواد رسانه‌ای در نوجوانان بیشتر باشد، آنان در درک و آشنایی با فضای اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی موفق‌ترند و در نتیجه به هنگام رویارویی با آن، کمتر دچار افزایش میزان مصرف و اتلاف زمان می‌شوند. همچنین به‌دلیل کسب تفکر

1. Kong

انتقادی ناشی از سواد رسانه‌ای، کمتر در دام پیامهای فریبنده و اغواکننده می‌افتند و در نهایت با تمرکز بیشتر و بهتری به امور آموزشی و تحصیلی خود می‌پردازند. همچنین با دستیابی به بینش و درک عمیق می‌توانند از فرصت‌های این فضا در جهت منافع خود یعنی پیشبرد اهداف آموزشی و افزایش عملکرد تحصیلی خود استفاده کنند.

نتایج همچنین نشان داد که میان سواد رسانه‌ای و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی در دانش‌آموزان رابطه پیش‌بین مثبت و معنادار وجود دارد. این نتیجه همسو با نتایج به‌دست آمده از پژوهش رضوی و همکاران (۱۳۹۷)، مقدس‌زاده و صفاهیه (۱۳۹۶)، کو^۱ و همکاران (۲۰۱۹) و لیوینگستون^۲ (۲۰۱۴) است. در این زمینه می‌توان بیان کرد که هر چه دانش‌آموز از سواد رسانه‌ای بیشتری برخوردار باشد، میزان و نحوه استفاده او از فضای مجازی با مدیریت و آگاهی بیشتری صورت می‌گیرد و در واقع رژیم مصرفی معتدل و بهینه‌ای خواهد داشت.

با توجه به یافته‌های پژوهش میان نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان نیز رابطه‌ای مثبت و معنادار مشاهده شد. نتایج این پژوهش همسو با نتایج سعدی‌پور (۱۳۹۶)، میربلوچ زهی و مرزیه (۱۳۹۶)، پور اسکندری و فرج‌اللهی (۱۳۹۵)، امامی‌ریزی (۱۳۹۵)، جوادی‌نیا، عرفانیان، عابدینی و بیجاری (۱۳۹۱)، الیافی^۳ و همکاران (۲۰۱۸) و گلس و پن^۴ (۲۰۱۴) بود. همچنین ناهمسو با نتایج مطالعات شاوردی و همکاران (۱۳۹۹) و داستانی و همکاران (۱۳۹۵) بود. در مورد ارتباط مثبت به‌دست آمده میان نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی و عملکرد تحصیلی می‌توان بیان کرد که هرگاه نحوه مصرف در اینترنت و فضای مجازی، مدیریت شود و به سطح بهینه و متعادلی برسد، عملکرد تحصیلی افزایش می‌یابد. همچنین این امکان وجود دارد که افزایش عملکرد تحصیلی در نتیجه استفاده از ظرفیتهای آموزشی این فضا ایجاد شده باشد. دانش‌آموزانی که میزان استفاده از شبکه‌های مجازی را کنترل نمی‌کنند و زمان زیادی را به‌منظور تفریح کردن، سرگرمی، شنیدن اخبار، دیدن عکسها و فیلمها و موسیقی صرف می‌کنند، نهایتاً با از دست دادن زمان و تمرکز روبه‌رو می‌شوند و فرصت رسیدگی به درس و تحصیل خود را از دست داده و در امور درسی و انجام دادن تکالیف خود با تأخیر و تعویق روبه‌رو می‌شوند و با مقایسه حقیقت زندگی خود با عکسها و فیلمهای جعلی و ساختگی، دچار نوعی احساس ناکامی و حسادت می‌شوند که این موضوع نیز سبب کاهش حس ارزشمندی و در پی آن افت شادکامی در آنها می‌شود. همه این مشکلات به‌نوعی عزت‌نفس و خودارزشمندی و پشتکار را در افراد کاهش می‌دهد و سبب می‌شود که دانش‌آموز در این مرحله اقبال بیشتری به تفکرهای قالبی معیوب و طرحواره‌های شناختی منفی داشته باشد. همه این موارد سبب کاهش عملکرد تحصیلی و

1. Ku

2. Livingstone

3. Al-Yafi

4. Glass & Pan

افت تحصیلی دانش‌آموزان می‌شوند.

در واقع شبکه‌های اجتماعی مجازی همچون سکه‌ای دو رویه عمل می‌کنند که از یک سو می‌توانند با تکیه بر کارکردهای مثبت و پتانسیل‌های مهمی که در راستای تقویت امر یادگیری دارند، سبب افزایش عملکرد تحصیلی شوند و از سوی دیگر می‌توانند موجب چالش‌های منفی و مخربی مانند گسترش آسیب‌های اجتماعی، دوری‌گزینی از محیط آموزشی، کاهش ارتباطات اجتماعی و همچنین اعتیاد و انزوای طلبی و بیماری‌های حرکتی شوند که مخل فرایند آموزش و یادگیری‌اند. در این میان سواد رسانه‌ای به ما می‌آموزد که چطور با استفاده مدیریت‌شده می‌توان به یک زندگی بهینه دست یافت. وظیفه ارگان‌های برنامه‌ریز و کلان‌کشور و همچنین آموزش و پرورش و والدین دانش‌آموزان این است که از سواد رسانه‌ای به مثابه یک عنصر مداخله‌گر در جهت تعدیل پیامدهای منفی آن بهره بگیرند و تهدید ایجاد شده را به یک فرصت طلایی در جهت پیشبرد اهداف خود، از جمله اهداف آموزشی، تبدیل سازند. جایگزین کردن محتوای آموزشی به صورت کتاب یا جزوه اختصاصی و نیز گنجاندن مباحث و مهارت‌های سواد رسانه‌ای در خلال همه دروس، آموزش مربیان ضمن برگزاری کارگاه‌های مهارتی، تشویق پژوهشگران و دانشجویان علاقه‌مند در این زمینه جهت تدوین و اجرای امور پژوهشی می‌تواند از راهکارهای مقابله با این مسئله نوظهور باشد.

از محدودیت‌های این پژوهش، انجام دادن آن در بازه زمانی کوتاه و به صورت مقطعی بود. همچنین عملکرد تحصیلی صرفاً با شاخص معدل سنجیده شد یعنی صرفاً با یک دیدگاه کمی و عددی مورد توجه قرار گرفت. یکی دیگر از محدودیت‌ها، کم بودن تعداد نمونه‌ها به دلیل شرایط ویژه همه‌گیری کووید-۱۹ و عدم همکاری دانش‌آموزان و در نتیجه محدودیت در تعمیم نتایج است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

- اخوان ملایری، فائزه؛ نوغانی، محسن و مظلوم خراسانی، محمد. (۱۳۹۳). شبکه‌های اجتماعی مجازی و شادکامی. رساله و فرهنگ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۴ (۲)، ۱-۲۱.
- امامی‌ریزی، کبری. (۱۳۹۵). تأثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی بر پیشرفت تحصیلی دانشجویان. دوماهنامه علمی - پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، ۹ (۳)، ۲۰۶-۲۱۳.
- بلوچزی، سهیلا. (۱۳۹۷). تأثیرات پنهان فضای مجازی بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان. یازدهمین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی و علوم اجتماعی، تهران.
- پوراسکندری، رامین و فرج‌اللهی، مهران. (۱۳۹۵). شبکه‌های اجتماعی مجازی و تأثیر آن بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان پایه چهارم ابتدایی در درس ریاضی. مجله فناوری آموزش و یادگیری، ۲ (۸)، ۷۱-۸۶.
- <https://doi.org/10.22054/jti.2019.13882.1165>
- تقی‌زاده، عباس. (۱۳۹۶). اثربخشی آموزش سواد رسانه‌ای بر دانش‌آموزان در شهر کرمان. نشریه پژوهش‌های ارتباطی، ۲۴ (۴)، ۱۵۳-۱۷۴.
- <https://doi.org/10.22082/cr.2017.58455.1273>
- جوادی‌نیا، سیدعلیرضا؛ عرفانیان، مرتضی؛ عابدینی، محمدرضا و بیجاری، بیتا. (۱۳۹۱). تأثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی بر عملکرد تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بیرجند. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۱۲ (۸)، ۵۹۸-۶۰۶.
- داستانی، میثم؛ کرامتی، جواد؛ پورفاطمی، علی و اکرامی، علی. (۱۳۹۵). تأثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی بر عملکرد تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی گناباد. مجله مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی، ۱۱ (۲)، ۱۵۳-۱۶۰.
- دهقان‌شاد، حوریه و محمودی‌کوکنده، سید محمد. (۱۳۹۱). بررسی ضرورت آموزش سواد رسانه‌ای کودکان و نوجوانان از نگاه متخصصان آموزش و پرورش شهر تهران. مجله مطالعات رسانه‌ای، ۷ (۱)، ۶۹-۸۲.
- رسول‌آبادی، مهران. (۱۳۹۴). بررسی رابطه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه با سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرستان پاوه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرمانشاه.
- رضائیان، عالیه و ادریسی، افسانه. (۱۳۹۷). تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی نسل چهارم. مجله مطالعات میان فرهنگی، ۱۳ (۳۴)، ۳۶-۹.
- رضوی، سید علی محمد؛ نعمتی‌فر، نصرالله و موسوی، سیدحسین. (۱۳۹۷). بررسی رابطه سواد رسانه‌ای و تهاجم فرهنگی در شبکه‌های اجتماعی. مجله اسلام و مطالعات اجتماعی، ۶ (۲)، ۱۵۲-۱۷۸.
- Doi: 10.22081/jiss.2018.66665
- سعدی‌پور، اسماعیل. (۱۳۹۶). رابطه بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی با روابط همسالان و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان. فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، ۲۴ (۳)، ۲۰۲-۱۷۵.
- <https://doi.org/10.22082/cr.2017.75216.1484>
- سعیدی، زهرا و فرحبخش، کیومرث. (۱۳۹۵). رابطه کیفیت زندگی، سبک زندگی، عملکرد تحصیلی با پیشرفت تحصیلی دانشجویان علوم پزشکی دانشگاه اصفهان. دوماهنامه علمی پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، ۹ (۳)، ۱۷۶-۱۸۵.
- سلیمانی، شیرین؛ مکی‌آل‌آقا، بدیع‌الزمان و اعتماد اهری، علاءالدین. (۱۳۹۹). بررسی رابطه بین سواد رسانه‌ای والدین و جایگاه اجتماعی - اقتصادی خانواده با انگیزه پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه. مجله روان‌شناسی اجتماعی، ۱۳ (۵۴)، ۶۳-۷۵.
- شاوردی، تهمینه؛ حیدری، حسین و چیت‌ساز قمی، محمدجواد. (۱۳۹۹). تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه دوم شهر تهران. مجله فناوری آموزش، ۱۴ (۴)، ۸۰۱-۸۱۲.
- <http://dx.doi.org/10.22061/jte.2019.3513.1887>
- شکرخواه، یونس. (۱۳۸۸). سواد رسانه‌ای چیست؟ همشهری آنلاین. شماره ۵۰، بازپایی ۵ تیر ۱۳۹۳، از hamshahrionline.ir

عزیزی، عمار. (۱۳۹۲). بررسی وضعیت سواد رسانه‌ای کارکنان ادارات روابط عمومی سطح شهر کرمانشاه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی.

عیسانی چشمه‌ماهی، مریم؛ باقریان، فاطمه و حسن‌زاده توکلی، محمدرضا. (۱۳۹۰). بررسی رابطه ابعاد شخصیت با عملکرد تحصیلی دانشجویان. مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی، ۴ (۱)، ۱۱۵-۱۳۰.

فقیه‌آرام، بتول و ابراهیمی، زهرا. (۱۳۹۶). رابطه سواد رسانه‌ای و سواد اطلاعاتی با مهارت فراشناختی و خلاقیت دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر. فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، ۲۴ (۴)، ۱۲۵-۱۵۲.

<https://doi.org/10.22082/cr.2017.28792>

قناعتی، عاطفه؛ پیرزهی، مهسا و خنجرخانی، مسعود. (۱۳۹۷). رابطه میزان استفاده از فضای مجازی با سواد رسانه‌ای. نهمین همایش انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران، زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

قنبری، محمدرضا؛ شیروانی، شیدا؛ داودی، محمدرضا و اصلاحی، سید احسان. (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی با عملکرد تحصیلی: ارزیابی نقش میانجیگری شادکامی، در نوجوانان دبیرستانی شهر اصفهان در سال ۱۳۹۷. دومین همایش بین‌المللی سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی با موضوع خانواده، تهران.

کشاورز، لقمان؛ فراهانی، ابوالفضل؛ قربانی قهفرخی، لیلا و تمدن، محمدمهدی. (۱۳۹۶). ارتباط سطح سواد اطلاعاتی و عملکرد تحصیلی دانشجویان کارشناسی ارشد تربیت بدنی دانشگاه شیراز. مجله پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، ۵ (۴)، ۱۰۹-۱۱۵.

Dor: 20.1001.1.23455551.1396.5.4.11.6

محمدی، فایقه و محمدی، سیروس. (۱۳۹۵). تاثیر سواد رسانه‌ای والدین بر پیشرفت تحصیلی فرزندان. کنفرانس بین‌المللی رویکردهای نوین علوم انسانی در قرن ۲۱، رشت.

مقدس‌زاده، حسن و صفاهیه، هاجر. (۱۳۹۶). سواد رسانه‌ای و آگاهی از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی. مجله مطالعات رسانه‌ای، ۱۲ (۳۹)، ۲۵-۳۵.

منتظر قائم، مهدی و عرفانی حسین‌پور، رضوانه. (۱۳۹۴). مصرف تلفن همراه توسط نوجوانان: آسیب‌شناسی و روشهای فرهنگی و فنی مقابله. نشریه رسانه و فرهنگ. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۵ (۲)، ۸۷-۵۵.

میربلوچ زهی، فاطمه و مرزیه، افسانه. (۱۳۹۶). تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر عملکرد تحصیلی دانشجویان. اولین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین ایران و جهان در مدیریت، اقتصاد و حسابداری و علوم انسانی، دانشگاه دولتی علمی کاربردی شوشتر. میرحسینی، محمدعلی؛ هادی، فریده و مظفری، امیر احمد. (۱۳۹۱). روایی و پایایی مدل تعهد ورزشی در میان دانشجویان دانشجویان ورزشکار. نشریه مدیریت ورزشی، ۴ (۱۵)، ۱۰۵-۱۲۱.

<https://doi.org/10.22059/jsm.2013.29834>

نعیمی، ابراهیم. (۱۳۹۶). پیش‌بینی افت تحصیلی براساس میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و احساس ارزش شخصی. نشریه پژوهش‌های مشاوره، ۱۶ (۶۲)، ۱۸۹-۲۰۶.

نولن - هکسما، سوزان؛ فردریکسون، باربارا؛ لافتس، جفری و وگنار، ویلم. (۱۹۷۵). زمینه روانشناسی اتکینسون و هیلگارد، ترجمه مهدی گنجی (۱۳۹۵). تهران: نشر ساوالان.

Aarsand, P., & Melander, H. (2016). Appropriation through guided participation: Media literacy in children's everyday lives. *Discourse, Context & Media*, 12, 20-31.
<https://doi.org/10.1016/j.dcm.2016.03.002>

Abesha, A. G. (2012). *Effects of parenting styles, academic self-efficacy, and achievement motivation on the academic achievement of university students in Ethiopia*. (Doctoral dissertation). Edith Cowan University. Retrieved from <https://ro.ecu.edu.au/theses/461>

Al-Yafi, K., El-Masri, M., & Tsai, R. (2018). The effects of using social network sites on academic performance: The case of Qatar. *Journal of Enterprise Information Management*, 31(3), 446-462.
<https://doi.org/10.1108/JEIM-08-2017-0118>

Angell, H. M. (2005). *What music videos teach at-risk adolescent girls: Making a case for media literacy curriculum*. (Doctoral dissertation). University of Florida.

Boyd, D. M., & Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal*

- of *Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210-230.
<https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x>
- Cohen, J. (1998). *Statistical power analysis for the behavioural sciences*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Glass, R., Li, S., & Pan, R. (2014). Personality, problematic social network use and academic performance in China. *Journal of Computer Information Systems*, 54(4), 88-96.
<https://doi.org/10.1080/08874417.2014.11645726>
- Hair, J. F., Hult, T. M., Ringle, C. M., & Sarsted, M. (2017). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. California: SAGE Publications, Inc.
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135. <https://doi.org/10.1007/s11747-014-0403-8>
- Hu, R., Wang, L., Zhang, W., & Bin, P. (2018). Creativity, proactive personality, and entrepreneurial intention: The role of entrepreneurial alertness. *Frontiers in Psychology*, 9, 951.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00951>
- Jang, S. M., & Kim, J. K. (2018). Third person effects of fake news: Fake news regulation and media literacy interventions. *Computers in Human Behavior*, 80, 295-302.
<https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.11.034>
- Jehopio, P. J., Wesonga, R., & Candia, D. A. (2017). Effect of online social networking sites usage on academic performance of university students in Uganda. *International Journal of Computer Applications*, 157(5), 27-35. DOI:10.5120/ijca2017912711
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford Publications.
- Kong, S. C. (2008). A curriculum framework for implementing information technology in school education to foster information literacy. *Computers & Education*, 51(1), 129-141.
<https://doi.org/10.1016/j.compedu.2007.04.005>
- Ku, K. Y. L., Kong, Q., Song, Y., Deng, L., Kang, Y., & Hu, A. (2019). What predicts adolescents' critical thinking about real-life news? The roles of social media news consumption and news media literacy. *Thinking Skills and Creativity*, 33, 100570. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2019.05.004>
- Lee, G. S., & Yom, Y. H. (2013). Structural equation modeling on life-world integration in people with severe burns. *Asian Nursing Research*, 7(3), 112-119. <https://doi.org/10.1016/j.anr.2013.06.003>
- Lenhart, A., & Madden, M. (2007). *Teens, privacy and online social networks*. Pew Research Center. Available at:
<https://www.pewresearch.org/internet/2007/04/18/teens-privacy-and-online-social-networks/>
- Livingstone, S. (2014). Developing social media literacy: How children learn to interpret risky opportunities on social network sites. *Communications*, 39(3), 283-303.
 DOI:10.1515/commun-2014-0113
- Potter, W. J. (2010). The state of media literacy. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 54(4), 675-696. <https://doi.org/10.1080/08838151.2011.521462>
- Redmond, F. (2010). *Social networking sites: Evaluating and investigating their use in academic research*. Research presented at ICERI 2010 (International Conference Education, Research, and Innovation), 15-17 Nov., 2010, Madrid.
- Seder, J. P., & Oishi, S. (2009). Ethnic/racial homogeneity in college students' Facebook friendship networks and subjective well-being. *Journal of Research in Personality*, 43(3), 438-443.
<https://doi.org/10.1016/j.jrp.2009.01.009>
- Thoman, E. (1995). *The 3 stages of media literacy. Operational definition of media literacy*. Center for Media Literacy.

The Relationship between Media Literacy, School Performance, and the Way by which Virtual Social Networks are Used

B. S. Mortezaa'ee Kerahrudi ¹ © M. Khademi Ashkzari, Ph.D.^{2*} © E. Sadipoor, Ph.D.³

Abstract

Given the wide spread usage of social media and the concern of both parents and teachers regarding the effects of this usage on students' school performance, it was hypothesized that perhaps being media literate could mitigate the feared outcome. To test this hypothesis, a sample of 150 female 8th graders was randomly selected from among all 8th graders in Tehran's district 6 in 2020-2021 school year, and given two questionnaires of assumed validity and reliability, one on media literacy and the other on the usage of social networks. Students' grade point average was used as an index of their school performance. Regression analyses of the collected data revealed that the higher media literacy, the better students' management of their time and usage of the media, resulting in better school performance. Hence, it is concluded that learning skills related to media literacy by students could lead to their self-regulation in managing their usage of the social media and consequently perform better at school.

Keywords: media literacy, virtual social networks, school performance, students

Date Received: Jan. 27, 2022

Date Accepted: Aug. 16, 2022

This paper is derived from the first author's Master's thesis.

1. Master's Graduate in Educational Psychology, Alzahra University, Tehran, Iran.

2. Professor, Department of Educational Psychology, Faculty of Education and Psychology, Alzahra University, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

E-mail: mkhademi@alzahra.ac.ir

3. Professor, Department of Educational Psychology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.